

IV Koduste olude hindamine – puhtus ja kord

8. aprill 2008

Kodu puhtuse ja korra hindamine oleks hea ette võtta esimese põhjalikuma koduviisi ajal, kui koostöösuhe on loodud. Küsimustiku kasutamine aitab jääda delikaatsete teemade arutamisel asjalikuks. Küsimustik on pigem vaatlusjuhendiks ja arutlusteemade pakkujaks, mitte hinnangu andmiseks, vastuseid pole vaja formaalselt kokku lugeda. Vaatlus õnnestub paremini, kui seda teha koos vanematega. Kindlasti tuleb küsida olmeprobleemide kohta, mis võivad põhjustada stressi ja käegalöömist.

Kodukeskkonda tuleb hinnata lapse vaatenurgast ja lapse vajadusi silmas pidades. Esikohal on lapse hooldatus, heaolutunne ja eneseväärikus.

Kodu puhtusel ja korral on lapse enesetundele ja arengule mitmekülgne mõju.

- Üldine mustus ja ebahügieenilistes tingimustes valmistatud toit on nakkushaiguste allikas.
- Last võidakse kiusata või eirata lasteaias või koolis, sest ta on räpane (riided, küüned, juuksed), haiseb, võib levitada parasiite (täid, prussakad). Laps võib hakata koolist puuduma. Sellises olukorras ei piisa, kui laps koolis või lasteaias hommikul puhtaks pestakse ja uued riided antakse.
- Õppeedukus kannatab, sest kodus puuduvad vajalikud tingimused kooliasjade hoidmiseks ja õppimiseks.
- Koduse majapidamise korraldus on lapsele eeskujuks. Eneseteenindamine ja korra hoidmise harjumused on vajalikud koolis ja vaba aja asutustes, sõpru nende kodudes külastades ning tulevases täiskasvanu-elus.

Vaatlustulemuse on kasulik arutada koos vanematega ja ka suuremate lastega. Paraku võib puuduste esiletoomine ohustada head usalduslikku koostöösuhet, ka sellest on vaja pereliikmetega avatult rääkida. Tähtis on rõhutada, et koduste tingimuste parandamine on lapse huvides. Kõigepealt on vaja tegelda last otseselt ohustavata asjadega (vigastuste, nakkuste, tule- või uppumisoht). Vanemad võivad vajada abi puuduste kõrvaldamisel, nt veevärgi rajamisel, korstnate puhastamisel jms. Hindamisel tuleb silmas pidada ka lapse eakohast osalust majapidamistöodes.

Mõned sotsiaaltöötajad arvavad, et koduse olukorra hindamine ei anna õiget pilti tegelikust elust, sest pere tahab endast paremat muljet jätta ja visiidiks tehakse kõik korda. Selles peitub tõetera, kuid asjal on mitu tahku. Kodu põhjalik koristamine ja pesemine on kindlasti lapse huvides ning kui seda tehakse vähemalt ametiisiku auks, on see ikkagi parem kui üldse mitte koristada. Kui isegi sotsiaaltöötaja tulekuks ei võeta midagi ette, et kohutavalt räpast ja segamini eluaset korda teha, on põhjust lapse olukorra pärast tõsiselt muretseda. Kui kodu on tavaliselt must ja korratu, kuid koristatakse „kontrolli” tulekuks ära, on kogunud vaateleja jaoks piisavalt märke, mille põhjal otsustada tavalise olukorra üle.

Küsimused kodu korra, puhtuse ja ohutuse kohta

		Jah	Ei	Märkused
1	Hais (nt sigaretisuits, pahaksläinud toit, räpased riided, solgiämber jm)			
2	Köögi või kööktoa põrand on räpane, maas on sodi ja toidujätmeid			
3	Kraanikauss/pesukauss, pliit, söögilaud, kapiuksed on pikemat aega pesemata			
4	Kastrulid, pannid on mustusest korbatanud, neid pestakse alles siis, kui neid uuesti vaja läheb			
5	Eluruumis puudub pesemise ja pesupesemise võimalus			
6	Käimla, vannituba, duširuum, saun või muu pesuruum on räpane			
7	Eluaseme üldilme on kole: nt tapeet on rebenenud ja must, mööbel lagunenu, aknaklaasid pragudega vms			
8	Ahi ja/või pliit ajab suitsu sisse			
9	Põrandad on mustad ja tolmused, silmnähtavalt pikka aega koristamata			
10	Riided, toidunõud jm esemed vedelevad põrandal			
11	Laste riided on kaua pesemata, juuksed pulstunud			
12	Vanemate riided on kaua pesemata, juuksed pulstunud			
13	Lapse pott on tühjendamata			
14	Lemmiklooma toidunõu ja liivakast on mustad ja haisevad			
15	Maja ümbrus on hooldamata ja rämpsu täis			
16	Õues on piirdeta veekogu (lahtine kaev, tiik, kraav)			
17	Puudub prügikast või konteiner olmeprügi kogumiseks			
18	Välitrepp ja kõrvalehitised on lagunenu ja ohtlikud			

V Äsjaste sündmuste hindamine

Tavaliselt käsitletakse viimase aasta sündmusi, aga võib võtta ka pikema perioodi, nt alates mingist konkreetsest elumuutusest.

Miks uurida äsjaseid sündmusi

- Peamiselt mõjutab perekonna olukorda just lähiminekis juhtunu.
- Mõned sündmused on pealtnäha ebaolulised, kuid nende mõju võib olla suur ja varjatud.
- Eristada tuleb lühiajalisi sündmusi ja „kroonilisi“ hädasid, nagu vaesus ja ebasoodne elukeskkond. Tuleb silmas pidada, et negatiivsed sündmused võivad olla pikaajaliste hädade põhjus või tulemus.
- Negatiivsed sündmused (lahutus, vanema või vanavanema surm) mõjutavad pereliikmeid erinevalt: emotsionaalne kaotus, hoolitsuse lõppemine, rahateenimiskohustuse suurenemine. Vanema surm mõjutab lapse heaolu nii lapsepõlves kui täiskasvanuna.
- Enamik negatiivseid sündmusi kutsuvad esile kaotuse tunde või hirmu kaotuse ees. Kahjustada saab enesehinnang. Samasuguse mõjuga võib olla ka mõni pealtnäha positiivne sündmus, nagu töö- või elukoha vahetus, abiellumine, lapse sünd.
- Mida rohkem sündmusi on juhtunud, seda suurem on tõenäoliselt nende pikaajaline mõju lapsele ja perekonnale.

Küsimustik sobib nii esmasel kohtumisel perekonnaga kui ka põhjalikuma hindamise osana. „Uute“ perede puhul aitab küsimustiku täitmine mõista, miks lapsevanem(ad) ei suuda oma kohustustega toime tulla. „Vanade“ perede puhul aitab see märgata pereelu uusi tahke, nt pere stressikoormat, ja hinnata olukorda vanemate vaatenurgast.

Eesti sotsiaaltöös on juurdunud üldmõiste „kriisipere“, mida sageli kasutatakse kõikide „probleemsete“ perekondade kohta. Äsjaste sündmuste küsimustik aitab mõista erinevust akuutsete kriisiolukordade ja ebasoodsate tingimuste pikaajalise mõju vahel. Kriis on ajas piiratud sündmus, millest ülesaamiseks on vaja kiiresti abi pakkuda. Kriisiolukorras on inimesed altimad abi vastu võtma ja valmidus muutuda on suurem kõigis eluvaldkondades. Paraku on sotsiaaltöötajad sunnitud tegelema peamiselt peredega, kes kannatavad vanade läbitöötamata kriiside kinnistunud järelmõjude all. Selliste perede nimetamine „kriisiperedeks“ takistab tõelises kriisis perede märkamist.

Korraldus

Küsimustiku täidab lapsevanem pärast seda, kui talle on tutvustatud küsimustiku ideed ja kuidas seda täita. Sotsiaaltöötaja peab seda küsimustikku kasutades olema valmis väga raskete ja valusate mälestuste vallandumiseks. See küsimustik ei ole psühhodiagnostiline instrument, küsimustiku täitmine on heaks aluseks vestlusele perekonnaga. Täitmise aeg umbes pool tundi, kuid järgneva vestluseks on vaja valmistuda ja varuda aega.

Allikas: Brugha, T.; Bebington, P.; Tennant, C.; Hurry, J. (1985). Recent Life Events Questionnaire. Psychological Medicine, 15: 189-194 (vt Framework for the Assessment... 2000, The Family Pack of Questionnaires and Scales, lk 35-38)

Äsjaste sündmuste küsimustik

Kas on juhtunud?	jah	mõju kestab siiani
1. Kas teil endal on olnud raske haigus või vigastus? 2. Kas mõnel teie perekonna liikmel on olnud raske haigus või vigastus? 3. Kas mõnel sugulasel või lähedasel sõbral on olnud raske haigus või vigastus? 4. Kas keegi teie perekonna liikmetest suri? 5. Kas keegi sugulastest või lähedastest sõpradest suri? 6. Kas läksite partnerist lahku? 7. Kas teil on olnud tõsine probleem või konflikt mõne perekonna liikme, naabri või sugulasega? 8. Kas teie ise või mõni perekonna liige on langenud rünnaku, väärkohtlemise, ähvardamise või väljapressimise ohvriks? 9. Kas teie ise või mõni pereliige on langenud murdvarguse või avaliku varguse ohvriks? 10. Kas teil endal või mõnel pereliikmel on olnud tegemist politsei või kohtuga (õigusrikkumise toimepanek)? 11. Kas olete saanud teada midagi šokeerivat mõne pereliikme kohta (alkoholi või narkootikumide tarvitamine, abielurikkumine) – täpsustage. 12. Kas teie ise või teie partner on olnud töötu kauem kui üks kuu? 13. Kas teid ennast või teie partnerit on töölt vallandatud või koondatud? 14. Kas teil on olnud suuremaid rahalisi raskusi: võlad, raskused maksete tasumisega (kommunaalmaksud, üür, liising, järelmaks)? 15. Kas teie ise, teie elukaaslane või muu pereliige on sünnitanud? 16. Kas teil endal, teie elukaaslasel või muul pereliikmel on rasedus katkenud või sündinud surnud laps? 17. Kas teie ise, teie elukaaslane või muu pereliige on lasknud katkestada soovimatu raseduse? 18. Kas teil endal, teie elukaaslasel või muul pereliikmel on sündinud puudega laps? 19. Kas olete vahetanud elukohta (omal valikul)? 20. Kas olete vahetanud elukohta (pealesunnitult)? 21. Kas teil on olnud probleeme eluasemega? 22. Kas on olnud mõni muu oluline sündmus? – palun täpsustage.		

VI Alkoholi tarbimine

Alkoholi liigne tarvitamine on sotsiaaltöötajate ja lastekaitsetöötajate hinnangul üks murettekitavamaid nähtusi perede elus. Joomine põhjustab laste hooletusse jätmist ja väärkohtlemist, perevägivalda, vaesust ja suutmatust perekonna argieluga toime tulla. Purjus või alkoholi tarvitamise jääknähtudega vanemad ei suuda lapse järele piisavalt valvata ega teda juhendada ning juhtuvad õnnetused. Alkoholi tarvitamine mõjub inimestele erinevalt. Sama alkoholikogus ei mõjuta mõnda inimest nimetamisväärselt, kuid teisele on laastav. Seepärast pole peamine mure mitte joodav alkoholikogus, vaid selle mõju konkreetsele inimesele, eriti lapsevanemale. Kui vanem on alkoholi suhtes loomupäraselt tundlik, võib ka väike kogus olla ohtlik. Lapsevanemate alkoholiprobleemiga tegelemisel tuleb silmas pidada sugupoolte erinevust: organismi iseärasuste tõttu on sama alkoholikoguse mõju naistele enamasti tugevam ja ka alkoholism kujuneb naistel tavaliselt välja kiiremini kui meestel. See aga ei tähenda, et meeste joomisse peaks leebemalt suhtuma.

Alkoholi tarvitamise piiramisel pole mõistlik seada liiga järske piiranguid ega nõuda ilmselgelt võimatuid lubadusi. Kõik, mis joomise vastu ette võetakse, peaks toetama, mitte kahjustama lapsevanemate eneseväärikust ja vastutustunnet. Esmatähtis pole mitte välise kontrolli kehtestamine ja absoluutne loobumine alkoholist, vaid piisavalt hea vanemlik toimimine ka vaatamata alkoholi tarvitamisele. Alkoholiprobleemiga tegeldes ei tohi lähtuda põhimõttest „kas kõik või mitte midagi”, vaid kasutada skaalasiid, mis aitavad paremini mõista olukorda ning jälgida edusamme ja tagasilangusi.

Küsimustiku kasutamine

Küsimustik¹ aitab avastada isikuid, kelle alkoholitarvitamine on väljunud või väljumas kontrolli alt. Küsimustiku peaks täitma inimene iseseisvalt, sest üksi vastates on ta ausam kui näost-näku intervjuu puhul. Küsimustiku mõte pole lapsevanema alkoholikäitumise „objektiivne mõõtmine“, seda ei võimalda ükski küsimustik. Kuigi punkte võib kokku lugeda, on küsimustik siiski eelkõige vahend alkoholi teema üles võtmiseks ja sellega seotud probleemide arutamiseks, eriti 3., 4., 5. ja 6. küsimuse puhul.

Küsimused hõlmavad:

1. Alkoholi tarvitamise sagedus
2. Kui palju juuakse
3. Võime joomist kontrollida
4. Suutmatust alkoholi tagajärjel oma kohustusi täita
5. Kas teised muretsevad isiku joomise pärast
6. Enda ja teiste ohustamine joobeseisundis

¹ Allikad:

Alcohol Use Questionnaire (2000). Department of Health. Framework for the Assessment of Children in Need and their Families. London. The Stationery Office.

http://www.dh.gov.uk/PublicationsAndStatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/PublicationsPolicyAndGuidanceArticle/fs/en?CONTENT_ID=4008144&chk=CwTP%2Bc (5.01.2008)

Piccinelli, M., Tessari, E., Bortolomassi, M., Piasere, O., Semenzin, M., Garzotto, N., Tansella, M. (1997). Efficacy of the alcohol use disorders identification test as a screening tool for hazardous alcohol intake and related disorders in primary care: a validity study. *British Medical Journal*, 314, 420–424.

Küsimustikku võib kasutada hindamise erinevatel etappidel või ka sekkumisprotsessi vältel korduvalt. Küsimustik aitab avastada alkoholi tarvitamise mõju olukordades, kus see muidu oleks märkamata jäänud. Joomise ulatus on sageli varjatud isegi pereliikmete eest.

Küsimustiku mõte on arutelu ärgitamine joomistavade üle, nt selle üle, kuidas purjus vanemad tulevad toime laste eest hoolitsemisega või mis saab lastest, kui vanemad lähevad kodust välja pidutsema.

Küsimustikku tuleb kasutada ettevaatlikult, eriti kui perekond elab piirkonnas, kus joomine on probleemiks. Üks võimalus on öelda, et sotsiaaltöötajana on sul vaja mõista perekondade suhtumist alkoholi tarvitamisse ja vestluse alustamiseks on kasulik ära täita küsimustik.

Kindlasti tuleb rõhutada, et ta pole joomise poolt ega vastu, kuid laste huvisid silmas pidades on kasulik teada, milline koht on alkoholil perede argielus. Kui sotsiaaltöötaja satub tulemuste tõlgendamisel raskustesse, tuleks pöörduda selle ala spetsialisti poole.

Tulemused

<u>Küsimus 1</u> Mitte kunagi = 0 Kord kuus või harvem = 1 Kaks kuni neli korda nädalas = 2 Kaks või kolm korda nädalas = 3 Neli või enam korda nädalas = 4	<u>Küsimus 2</u> 1 või 2 = 0 3 või 4 = 1 5 või 6 = 2 7 kuni 9 = 3 10 või enam = 4	<u>Küsimus 3</u> Mitte kordagi = 0 Harvem kui kord kuus = 1 Iga kuu = 2 Iga nädal = 3 Iga päev või peaaegu iga päev = 4
<u>Küsimus 4</u> Mitte kordagi = 0 Harvem kui kord kuus = 1 Iga kuu = 2 Iga nädal = 3 Iga päev või peaaegu iga päev = 4	<u>Küsimus 5</u> Ei = 0 Jah, aga mitte viimasel aastal = 2 Jah, viimasel aastal = 4	<u>Küsimus 6</u> Ei = 0 Mõnel üksikul korral = 2 Kord kuus või sagedamini = 4

Tulemuste tõlgendamine

Kui tulemus on 5 või enam, siis võib olla alkoholiprobleem, eriti kui oletada alkoholi tarvitamise allahindamist. Kahtluse puhul on vaja põhjalikumalt hindamist spetsialisti poolt.

Kui küsimustele 3, 4, 5 ja 6 on vastatud kuidagi teisiti kui „mitte kordagi” või „ei”, on põhjust oletada, et vanema joomiskombed mõjutavad last.

Meeste puhul põhjustab 3-4 ühiku joomine päevas märkimisväärset terviseriski. Pidev igapäevane üle 4 ühiku joomine põhjustab kõrgendatud riski.

Naistele põhjustab igapäevane 2-3 ühiku või ka väiksema koguse joomine märkimisväärset terviseriski. Pidev igapäevane üle 3 ühiku joomine põhjustab kõrgendatud riski.

Alkoholi tarbimise küsimustik

1. Kui sageli jood alkoholi sisaldavaid jooke?

Mitte kunagi	Kord kuus või harvem	Kaks kuni neli korda nädalas	Kaks või kolm korda nädalas	Neli või enam korda nädalas

2. Mitu ühikut alkoholset jooki² sa ühe päeva jooksul tavaliselt jood, kui oled juba jooma hakanud?

1 või 2	3 või 4	5 või 6	7 kuni 9	10 või enam

3. Kas viimase aasta jooksul on juhtunud, et sa ei suutnud joomist lõpetada, kui olid juba natuke joonud?

Mitte kordagi	Harvem kui kord kuus	Iga kuu	Iga nädal	Iga päev või peaaegu iga päev

4. Kas viimase aasta jooksul on juhtunud, et joomise tõttu jäi sul tegemata midagi olulist, mida sinult oodati?

Mitte kordagi	Harvem kui kord kuus	Iga kuu	Iga nädal	Iga päev või peaaegu iga päev

5. Kas keegi sugulastest, arst või muu spetsialist on väljendanud muret sinu joomise pärast ja soovitanud vähem juua?

Ei ole	Jah, aga mitte viimasel aastal	Jah, viimasel aastal

6. Kas oled juhtunud mootorsõidukit või sõitnud jalgrattaga joobeseisundis?

Ei ole	Mõnel üksikul korral	Kord kuus või sagedamini

² Üks ühik (*drink*) on ca 0,3 liitrit õlut, 40 ml kanget alkoholi (viin, viski brändi jms), pokaal veini.